

A „gyakran ismételt kérdések” persze gyakran újabbakkal is kiegészülnek. Gyakori ismételtetésük mellett a történész, illetve a történelem iránt érdeklődők részéről a válaszok ismételtetése (vagyis a történelmi múlt tényyszerű felidézése) legalább ennyire fontos feladatnak látszik.

Lőrinc László: Trianon és a zsidók

Az utóbbi időben reneszánszát éli az a '20-as évekből eredő vád, hogy Trianonról a „zsidók” tehetnek. Ez tulajdonképpen több állításból áll össze. Az első, hogy a zsidók nem magyarok, sőt, különálló, a keresztény magyarral szemben álló társadalmat alkottak. Erre épül aztán az a vád, hogy a zsidók ezért nem is vették ki részüket a világháború nemzeti élet-halál harcából. E konstrukció további szerves eleme, hogy a világháború végén, a döntő pillanatban zsidók voltak hatalmon (1918/1919), és e hatalmat – szándékosan, közönyösségből vagy tehetetlenkedésből – a magyar önvédelem szétzilálására használták fel, illetve hogy (mindebből következően) számukra közömbös a trianoni döntés, netán éppen haszonélvezői annak.

Az állítássorozat társadalom-lélektanilag teljesen érthető: ahogy a közép-korban a nagyobb járványokért szívesen tették felelőssé a zsidókat, éppúgy tűnt megfelelő traumafeldolgozási megoldásnak a trianoni bűnbakteremtés. Történelmileg azonban az állítássorozat minden eleme hibás.

„A zsidók nem magyarok, sőt velük szemben álltak”

Ami az alapállítást, a zsidók magyarelles szembenállását illeti, elmondható, hogy 19. századi asszimilációjuk ugyan nem volt teljesen befejezett, a gyanakvás és elzárkózás mindkét oldalon végig jelen volt, mégis jelentős sikereket is felmutatott. Már a reformkor és a szabadságharc gazdasági életében fontos szerepe volt zsidó pénzembereknek a Lánchíd, a vasút, a Kossuth-bankók finanszírozásában. A zsidó (származású) civilek és honvédek szabadságharcban játszott szerepét jutalmazta aztán a magyar országgyűlés az emancipáció 1849-es kimondásával, és ezt „honorálta” később Haynau e rendelkezés eltörlésével, ezer zsidó honvéd császári seregbe sorozásával, illetve az izraelita közösségekre külön kivetett hadisarccal, amit azzal indokolt, hogy ők „érzelmeik és gonosz cselekvésmódjuk által az ottani forradalmat, mely az ő közreműködésük nélkül soha nem nyerhetett volna olyan kiterjedést, előmozdították”.¹ A zsidó (származásúak) némelyikének jelentős szerepe volt a későbbi nemzeti politikában is, Falk Miksa például a döblingi Széchenyi István majd a kiegyező Deák

¹ Lásd Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon*. Osiris, Budapest, 2001. 55.

Ferenc bizalmasa, munkatársa, Deák-párti képviselő, Erzsébet királyné magyar nyelvtanára volt, Kónyi Manó gyorsíró pedig Deák beszédeit írta le és rendezte sajtó alá. Neves dualizmuskori, hungarikumokat gyártó vállalatok (Richter Gedeon, Chinoin, Tungsram, hatvani cukorgyár, Zwack, Herz és Pick szalámi-gyárak stb.) alapítói, meghatározó menedzserei között is ott találjuk őket.

Hasonlóan fontos volt a hazai zsidók szerepe a kultúrában, tudományban. Az orvoslásban – például a tbc elleni harcban – jeleskedett a két Korányi gróf (Sándort Németh László nevezte a legnagyobb magyar belgyógyásznak), a magyar történelem egyik legjelesebb 19. századi feltárója volt Marczali Henrik, Vámbéry Ármin pedig több útján kereste Ázsiában a magyarok rokonait (ő még – tévesen – a török nyelvrokonságban hitt). A magyar nyelvű szépirodalom megújításában játszott szerepet a századfordulón a naturalista dráma hazai meghonosítója, Bródy Sándor, továbbá a külföldön (is) legnépszerűbb magyar drámaíró, *A Pál utcai fiúk* Molnár Ferenc, vagy az első nyugatos nemzedék számos tagja (Osváth Ernő, Ignótus, Karinthy Frigyes, Szép Ernő, Füst Milán) és mecénása (Hatvany Lajos), hogy csak a legnevesebbeket említsük. A zenében jeleskedett Petőfi barátja, Rózsavölgyi Márk (a „csárdás atya”), vagy a világhírű Reményi Ede hegedűművész, akit Jókai is megörökített; Görgey Artúr tábori muzsikusa volt, később külföldi koncertkörútján ő gyűjtötte össze a Duna-parti Petőfi-szobor anyagi fedezetét. A leghíresebb magyar operának, Bartók Béla *Kékszakállújának* szöveggönyvét éppúgy Balázs Béla írta, akárcsak a *Fából faragott királyfi* történetét. A népszerűbb, könnyű műfajok művelői között is számos híresség volt izraelita (származású), így a *János vitéz* daljáték szövegírója (Heltai Jenő), a *Csárdáskirálynőt* szerző, világhírű Kálmán Imre vagy a *Szép vagy, gyönyörű vagy, Magyarország* kezdetű betétdal szerzői, akárcsak a világszerte legismertebb magyar „sláger”, a *Szomorú vasárnap* komponistája – és vég nélkül folytathatnánk. (Az utóbbi két mű a világháború után született ugyan, de szerzőik korábban is tevékenykedtek, akárcsak a magyar film kezdeteinél fontos szerepet játszó zsidó eredetű színészek: Kabos Gyula, Gózon Gyula stb.). A magyar kabaré megteremtője Nagy Endre volt, majd méltó örököse lett Nóti Károly (*Hyppolit a lakáj*, *Lepsénynél még megvolt* stb.), Salamon Béla és Rejtő Jenő. A magyar nemzet hírnevét szolgálták a zsidó származású olimpiikonok, mindjárt az első olimpián Hajós Alfréd. Ady Endre számos versében és cikkében írt rokonszenvvel a zsidók hazai szerepéről (pl. *Korribori*, *A bélyeges sereg* stb.). A magyar kultúrában szerepet játszó zsidókat külön könyvbe gyűjtötte Reményi Gyenes István, sok meglepetést okozva a nagy nevek között böngészőknek.² Mikor az internetet elárasztják az antiszemita – múltban valóban gyászos szerepet játszó – zsidó származású kommunisták emlegetésé-

² Reményi Gyenes István: *Ismerjük őket?* Ex Libris, Budapest, 1995

vel, akkor nem megkerülhető, hogy a magyar művelődéstörténetből kiiktathatatlanok közül is néhányat nevesítsünk.

Nemcsak a magyar kultúrában szervesült zsidók (zsidó származásúak) és nem zsidók teljesítménye, hanem a közemberek mindennapi együttműködése is eleven volt. (Sok szó esik barátságaikról, szerelmeikről Kaffka Margit *Állomások* vagy Lesznai Anna *Kezdetben volt a kert* című regényében.) Nem véletlen, hogy a 19. század végi osztrák nacionalisták a magyarokat mint zsidóbarátokat is gyűlölték. A magyar nyitottság egyik fontos – és Trianon szempontjából sem lényegtelen – oka az volt, hogy a nemzetiségi területeken a zsidók a magyar nemzetiség számarányát növelték, mivel többségükben magyarul beszéltek, magyar érzelműek voltak. Már ezért is nyilvánvaló, hogy a trianoni döntésben nem lehettek érdekeltek. (Jellemző egy 1941-ben, diákok számára kiadott magyar útikönyv következtetése, miszerint Váradon 1910-ben katolikus, református, evangélikus és izraelita, **vagyis** magyar összesen 57 ezer élt, míg ha a görögkeletieket és görög katolikusokat „mind románnak vesszük, ami pedig túlzás”, akkor is csak 8 ezer román. Tehát az izraelitákat még a zsidótörvények korában sem volt túlzás magyaroknak számítani – a románokkal szemben.)

„A zsidók kivonták magukat a háborúból”

Ami a világháborús részvételt illeti, a kérdést minden oldalról körüljárva taglalja Gyurgyák fent említette könyve³. A zsidó felekezetűek kisebb vérvesztése (22 ezrelék, vagyis kb. tízezer zsidó háborús halott) éppúgy társadalomtörténeti és nem mentalitásbeli okokkal magyarázható (alig voltak zsidók a nagy vérvesztéséget szenvedő, gyalogságot adó agrárnépességben), mint a katolikusok (42 ezrelék) vagy görögkeletiek (22 ezrelék) kisebb vérvesztése az evangélikusokéhoz (46 ezrelék) képest. Gyurgyák felhívja a figyelmet, hogy Károly király, illetve József főherceg is hangsúlyozta a zsidó katonák „hősiesség”-ét, „bámulatos elszántságukat”, mely „minden dicséreten felül áll”⁴, ahogy Tisza István miniszterelnök is a háború alatt a zsidók védelmére kelt a vádaskodókkal szemben⁵. Másfelől a hadikölcsönök jegyzésében kiemelkedő szerepük volt, aminek szintén társadalomtörténeti magyarázata van. A zsidók „hátországi bujkálásáról” szóló legendát gyakran olyan újságírók és egyháziak kapták föl és erősítették fel, akik maguk tényleg nem harcoltak kint a fronton.

³ Gyurgyák, id. mű 88–98.

⁴ Gyurgyák, id. mű 95.

⁵ Gyurgyák, id. mű 96.

„A zsidók uralták Magyarországot 1918/1919-ben”

Ami az 1918/1919-es forradalmi kormányzatokat illeti, az valóban igaz, hogy az őszirózsás forradalom vezetésében a zsidó származásúak felülreprezentáltak voltak, a tanácsköztársaság vezetői között meg egyenesen többséget alkottak (60%). Azonban ez utóbbi sem értelmezhető zsidó uralomnak a nem zsidók felett és ellenében. A kommunista diktatúra államideológiája, a materializmus, az izraelita felekezet ellen éppúgy fellépett, mint a keresztények ellen. Gazdaságpolitikájuk az államosítás, ez a zsidó nagy-, közép és kisvállalkozókat éppúgy sújtotta, mint a nem zsidókat. A nem kommunista eszmeiségű lapok betiltása a liberális és konzervatív zsidó sajtóvállalkozók és újságírók ellen éppúgy irányult, mint a keresztények ellen, a terror áldozatai között pedig szép számmal voltak zsidó túsók és kivégzettek is.⁶ A kommunisták különben nem tartották magukat zsidónak, a felekezettel szemben ateisták, a tradíciókkal szemben forradalmárok és internacionalisták voltak. Ezzel szemben a magát zsidónak valló, izraelita magyar politikusok legismertebbike, Vázsonyi Vilmos és köre még az őszirózsás forradalommal sem vállalt közösséget (ellentétben a régi és leendő rendszer sok konzervatív politikusával). A kommunista berendezkedéssel pedig végképp szemben álltak, Vázsonyi a forradalmak idején emigrációba is vonult. Hogy a Károlyi–Berinkey-kormányok, illetve a Kun Béla-féle diktatúra mennyiben tehetők felelőssé Trianonért, arra ebben a kötetben többen is kitérnek (lásd Salamon Konrád, Zeidler Miklós és Fazekas Csaba írásait). Bár nézeteik eltérőek, abban nincs vita közöttük, hogy magának a történeti Magyarország felbomlásának felelőssége nem agghatható a forradalmi politikusok nyakába, legfeljebb a megvalósulás néhány kisebb részlete.

„A zsidóknak nem fájt Trianon”

A Trianon után az utódállamokba szorult zsidó magyarok ugyanúgy megszenvedték a döntést, mint a nem zsidó magyarok. Nem véletlen, hogy Csehszlovákiában és Romániában is igyekeztek zsidó nemzeti kisebbségként feltüntetni a népszámláláskor a zsidókat, nehogy a magyarok számát gyarapítsák. Ennek ellenére a szlovákiai zsidók „nem is jelentéktelen, de azért kisebbségben maradt része **nyilvánosan is a magyar nemzetiség mellé állt, s ennél valamivel többen ... a választásokon a magyar pártokat támogatták**”.⁷ Az erdélyi zsidók esetében a helyzet még egyértelműbb volt, mivel számukra az elcsatolás kettős elnyomást hozott: magyarként elszenveték a románosítást (pl. 1923-tól a magyar tannyelvű oktatás betiltását az izraelita iskolákban is), zsidóként pedig a durva romániai antiszemitizmust, „lelkes” diákok, majd a Vasgárda pog-

⁶ Gyurgyák, id. mű 104.

⁷ Gyurgyák, id. mű 204.

romjait. Nem véletlen, hogy például a romániai Magyar Párt bihari és váradi Intéző Bizottságában Kecskeméti Lipót főrabbi mellett még vagy húsz zsidó tevékenykedett.⁸

⁸ Lásd még Gyurgyák János, id. mű 197–208.; Mózes Teréz: *Váradi zsidók*. Nagyvárad, 1995